
ESTUDI DE LES UNITATS FRASEOLÒGIQUES DE LA TERCERA ESFERA DES D'UNA PERSPECTIVA DIACRÒNICA

STUDY OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS BELONGING TO THE 'THIRD SPHERE' FROM A DIACHRONIC PERSPECTIVE

M. ÀNGELS FUSTER ORTUÑO

ma.fuster@ua.es

ELENA SÁNCHEZ LÓPEZ

Elena.Sanchez@ua.es

Universitat d'Alacant

Resum: Fins ara, les unitats fraseològiques havien estat tradicionalment estudiades en sincronia o, a tot estirar, tenint en consideració un punt concret en el passat. Amb aquest estudi, pretenem fer una anàlisi diacrònica —de l'evolució— d'algunes UFs que considerem especialment representatives, com ho són les de la tercera esfera, que, segons Corpas, són els enunciats fraseològics. Iniciarem l'article amb una breu descripció del concepte d'unitat fraseològica i, posteriorment, ens centrarem en les unitats que conformen la tercera esfera. Tractarem amb més profunditat la definició, l'origen i el tipus d'unitats que s'apleguen sota aquest terme. A continuació, analitzarem amb més aprofundiment un parell d'exemples representatius, com són *una oronella no fa estiu i fer orelles sordes*. Aquests exemples ens permetran observar les característiques generals del processos de fraseologització i canvi fraseològic.

Paraules clau: diacronia, fraseologia, fraseologització, canvi fraseològic.

Abstract: Phraseological units have traditionally been studied from a synchronic perspective or, at the utmost, focusing on a certain period of time in the past. In this paper we aim to carry out a diachronic analysis of the most representative phraseological units, those belonging to what Corpas defines as the Third Sphere, that is, phraseological sentences. Firstly, we will briefly describe the concept of phraseological unit and, subsequently, we will focus on those belonging. We will firstly deal with the definition, the origin and the types of units gathered together under this term. Secondly, we will focus on two representative examples: *una oronella no fa estiu* (literally, 'one swallow does not make a summer') and *fer orelles sordes* ('to turn a deaf ear'). These examples will allow us to analyse the main features of phraseologization and phraseological change processes.

Key words: Diachrony, Phraseology, Phraseologization, Phraseological Change.

**M. ÀNGELS FUSTER ORTUÑO
ELENA SÁNCHEZ LÓPEZ**

**ESTUDI DE LES UNITATS
FRASEOLÒGIQUES DE LA
TERCERA ESFERA DES D'UNA
PERSPECTIVA DIACRÒNICA***

---

*Spruchwort bezeichnet Nationen;
Mußt aber erst unter ihnen wohnen.¹*
(Johann Wolfgang von Goethe)

Fins ara, les unitats fraseològiques (= UFs) havien estat tradicionalment estudiades en sincronia o, com a molt, tenint en consideració un punt concret en el passat. Amb aquest estudi pretenem fer una anàlisi diacrònica —de l'evolució— d'algunes UFs que considerem especialment representatives, com són les de la tercera esfera. Iniciarem l'article amb una breu descripció del concepte d'UF i, posteriorment, ens centrarem en les unitats que conformen la tercera esfera, és a dir, els enunciats fraseològics. Trac-

(*) Aquest treball s'inscriu en la matriu dels projectes d'investigació, dirigits pel Prof. Josep Martines (Universitat d'Alacant, Institut d'Estudis Catalans), Gramàtica del Català Antic (finançat pel MICINN [Ref.: FFI2009-13065/FILO]), «Constitució d'un Corpus per a la Gramàtica del Català Antic» (finançat per l'Institut d'Estudis Catalans [IVITRA-IEC/PT2008-MARTINES01]), «Gramàtica del Català Modern» (1601-1834) (finançat pel MINECO, Ref. FFI2012-37103). D'altra banda, també al si dels projectes Digidotracam (Programa PROMETEO de la Generalitat Valenciana per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència [Ref.: PROMETEO-2009-042], aquest és un projecte cofinançat pel FEDER de la UE), i el Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció (finançat pel Vicerectorat de Tecnologia i Innovació Educativa de la UA [Ref. GITE-09009-UA]). Tots aquests projectes se situen en la matriu de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] de la Generalitat Valenciana (ISIC/012/042).

1. «El proverbi caracteritza les nacions, però d'primer hi ha de viure» (traducció feta per les autores).

tarem amb més profunditat la definició, l'origen i el tipus d'unitats que s'apleguen sota aquest terme. Tenint en compte aquestes reflexions prèvies, ens endinsarem en l'anàlisi d'alguns exemples interessants que ens permetran observar les característiques generals dels processos de fraseologització i canvi fraseològic.

L'origen i l'evolució d'aquestes unitats es veuen molt influïts per qüestions culturals que estan directament relacionades amb la comunitat de parlants i, per tant, amb la llengua. No obstant això, les UFs no són sempre exclusives d'una llengua, ja que, com observarem al llarg de l'article, de forma tangencial, moltes de les UFs pertanyents a la tercera esfera parteixen d'una base cultural europea comuna. A conseqüència d'això, es veuen reproduïdes en les diferents llengües del continent i passen a formar part del patrimoni cultural europeu.

1. BREU DESCRIPCIÓ DEL CONCEPTE D'UNITAT FRASEOLÒGICA

Les UFs són unitats del lèxic que presenten essencialment una particularitat: estan formades per altres unitats que pertanyen al mateix nivell de la llengua, és a dir, són polilèxiques. Aquest tret l'adquireixen mitjançant un procés de fixació observable des d'una perspectiva diacrònica. Es tracta d'un procés que parteix d'una combinació lliure de paraules amb característiques diverses i conclou amb una expressió amb un grau més alt de fixació, que pot anar associat a un determinat grau d'idiomaticitat, en el sentit de no-composicionalitat.² Aquesta evolució que parteix de la combinació lliure de paraules s'anomena fraseologització i dóna com a resultat unes unitats «prefabricades»³ a l'abast de tots els parlants de la llengua.

Corpas (1996) divideix aquestes unitats en tres esferes: col·locacions (1a esfera), locucions (2a esfera) i enunciats fraseològics (3a esfera). Considerem que és una classificació que, amb algunes matisacions —vegeu Fuster & Sánchez (2012: 197-199)—, resulta molt útil, ja que en cada esfera aplega unitats amb característiques rellevants comunes. Les col·locacions i les locucions mantenen una relació *evolutiva*, és a dir, si una col·locació assoleix un grau molt alt de fixació, passa a la categoria de locució.

2. La no-composicionalitat implica que el significat global de la unitat no es pot deduir a partir dels significats individuals dels mots que la componen.

3. El concepte de *discurs prefabricat* va ser introduït per Salvador & Piquer (2000) com a equivalent de *fraseologia*.

Com més alt siga aquest grau, més possibilitats hi haurà que la unitat romanga imutable al llarg dels segles.

A tall d'exemple,⁴ podem considerar l'evolució que ha patit la UF *haver nom*, que era una col·locació durant els segles XIII-XVI,⁵ però en l'actualitat ja no s'utilitza. L'equivalent en la llengua contemporània seria *dir-se*. En canvi, la locució actual *en tal cas* va començar com a combinació lliure de paraules documentada ja en el s. XIV, com ara en aquest exemple de *Lo Dotzè del Crestià* (s. XIV): «cosa a bon cavaller fugir en tal cas pot ésser» (CIMTAC).⁶ Posteriorment, va evolucionar, es va fixar i es va convertir en una col·locació utilitzada, entre d'altres, en els *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens* (s. XVI), com podem veure en l'exemple següent: «a mon fill aci per a Nadal; y en tal cas sera mester provehir alli» (CIMTAC). En l'actualitat, es tracta d'una locució totalment fixada que presenta unes característiques pragmàtiques i estilístiques ben concretes, que podem veure en l'exemple extret de la rondalla *El ferrer de Bèlgida* d'Enric Valor (s. XX): «—Bé, en tal cas, mira: quan estaré [...]» (CIMTAC).

Aquestes dues esferes, que apleguen les col·locacions i les locucions, estan integrades per unitats que contenen, com a màxim, dues paraules significatives,⁷ de manera que la pervivència al llarg del temps (la coaparició dels elements que les formen) no implica un alt grau de fixació inicial. En canvi, al nostre parer, les unitats de la tercera esfera han de presentar des del punt de partida un determinat grau de fixació, ja que, en cas contrari, els mots que les componen no romandrien units.

Aquesta diferència entre l'origen i l'evolució dels diferents tipus d'UFs ha estat determinant per a l'elecció del tema del present article, al llarg del qual ens centrem en les UFes de la tercera esfera. A fi de poder observar-ne les característiques, el

---

4. Tots els exemples reproduïts al llarg de l'article presenten l'estructura, sintaxi i ortografia de la font d'on s'han extret, sense cap alteració.

5. Ja trobem un exemple d'aquesta unitat en les *Homilies d'Organyà* (p. 117): «Per zo a nom caritat qar Deus es pus car [...]»; i continua sent la forma més comuna d'expressar aquest concepte durant els segles XIV, XV i XVI, com ho demostra aquest altre exemple de *Los col·loquis de la insigne Ciutat de Tortosa* (p. 140): «que aquesta ciutat hagué nom Dertosa, y no Carteja».

6. Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis, desenvolupat al si de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA (<<http://www.ivitra.ua.es>>).

7. Considerem paraules significatives els substantius, els verbs, els adjectius i els adverbis menys comuns (Fuster & Sánchez 2012: 198).

trets rellevants i els processos a què es veuen sotmeses, analitzarem alguns exemples representatius.

2. LES UFS DE LA TERCERA ESFERA: ELS ENUNCIATS FRASEOLÒGICS

Tot i que la base de la classificació i la terminologia que fem servir provenen de la taxonomia de les tres esferes de Corpas (1996), ens agradaria fer algunes consideracions respecte a la seua definició i als elements que aplega la tercera esfera.⁸

En primer lloc, la diferenciació entre la pertinença a la norma, al sistema o a la parla no ens sembla gens clara. Segons Corpas, els enunciats fraseològics són unitats de la parla i pertanyen exclusivament al patrimoni sociocultural de la comunitat parlant (1996: 51). Això podria ser correcte si prenem en consideració l'inici de la vida de l'enunciat, però en el tall sincrònic ja forma part del sistema, són —com diu Ginebra (2003: 20) en referència a les UFs— «peces prefabricades de llengua» que tenim estotjades al «nostre “magatzem” lèxic». De fet, si no formaren part del sistema de la llengua, no serien identificats com a unitats pels parlants i les característiques afegides que presenten en relació amb les combinacions lliures de paraules no serien expressades ni percebudes.

En segon lloc, matisarem la definició d'*enunciat* adoptada per Corpas, provinent de Zuluaga (1980: 191), que considera que un enunciat és una «unidad de comunicación mínima, producto de un acto de habla, que corresponde generalmente a una oración simple o compuesta, pero que también puede constar de un sintagma o una palabra». Però, per als nostres propòsits, considerem més adequada la definició d'*enunciat* que fa el *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC)*: com a tota «expressió lingüística mínima d'una idea, d'un fet». Com que és difícil de delimitar exactament l'abast d'una expressió lingüística mínima, hem decidit considerar *enunciat* les expressions formades per més de dues paraules significatives. Com hem dit anteriorment, en aquest context, una paraula significativa seria un substantiu, un verb, un adjectiu i els adverbis menys comuns.

---

8. Per a una revisió completa de la classificació de les tres esferes de Corpas i per a una nova proposta taxonòmica, vegeu Fuster & Sánchez (2012).

En tercer lloc, la inclusió dins de la fraseologia d'unitats monolèxiques arran del seu valor pragmàtic no ens sembla pertinent, ja que una de les característiques essencials de les UFs és la polilèxicalitat. Per aquest motiu, tan sols considerarem enunciats —i, fins i tot UFs— aquells que estiguen formats per més d'un mot.

A partir d'aquestes tres matisacions, nosaltres redefinim el concepte d'enunciat fraseològic. Considerem que els enunciats fraseològics són les combinacions de més de dos mots significatius, que el parlant percep com una unitat i que representen l'expressió lingüística mínima d'una idea, d'un fet. Presenten un alt grau de fixació i poden tenir sentit figurat.

Pensem que és rellevant fer la distinció entre les UFs compostes per dues paraules significatives i les que en tenen més. Segons la nostra experiència, les UFs de més paraules tenen, a més, determinats trets en comú, com ara l'origen, la supervivència i la percepció per part dels parlants. A més, com expressa molt encertadament la definició del *DIEC*, expressen una idea, un fet, un judici, encara que puguen ser combinades amb més paraules a l'hora d'actualitzar-les en el discurs.

3. PARTICULARITATS DE L'ORIGEN DELS ENUNCIATS FRASEOLÒGICS

En els apartats anteriors hem definit les UFs en general i els enunciats fraseològics de manera més concreta. Les característiques que hem atribuït a aquests enunciats estan conformades pel procés de fraseologització que segueixen que, al seu torn, determina uns trets específics que podem distingir en talls sincrònics de la llengua. Des de l'origen es tracta de combinacions de paraules que expressen una idea i que, per processos de repetició, desemboquen en la fixació, és a dir, en la lexicalització.

De bell començament, els enunciats fraseològics representaven una veritat universal per als parlants de l'època, per la qual cosa van tenir èxit i es van popularitzar. En part, aquesta popularització de formulacions concretes es deu també a la tradició memorística de la cultura oral, ja que feia servir recursos mnemotècnics com ara la rima i el ritme a fi de conservar la saviesa i, especialment, estendre les doctrines morals (Conca & Guia 1996: 15-17). Posteriorment, fins i tot es va produir un fenomen antitètic, l'ús satíric d'aquestes formulacions per part dels autors literaris.

La base de moltes d'aquestes eren fonts comunes a tota la cultura europea, com ara l'univers grecolatí, la Bíblia, el món antic, la literatura, l'època de l'edat mitjana

i de la reforma protestant, les faules, la narrativa popular i les llegendes (Piirainen 2012: 51).⁹ Aquesta coincidència en l'origen provoca un fenomen que encara és visible en l'actualitat, el fet que aquests enunciats fraseològics estiguen presents en diverses llengües d'Europa, pel que fa a la idea expressada o, fins i tot, a la formulació.

Els fenòmens descrits en els paràgrafs anteriors són vàlids per a aquells enunciats fraseològics que tenen un origen més antic, però el mecanisme de creació d'UFs no s'atura. Els de creació més recent, tot i que segueixen els mateixos processos inicials (expressió d'una idea i popularització a partir de la repetició), ja no tenen com a objectiu la conservació del coneixement universal i tampoc gaudeixen d'aquesta extensió europea, sinó que se situen més aviat al si cultural de la llengua que els ha creat.

4. UNITATS APLEGADES ENTORN A LA DENOMINACIÓ D'ENUNCIAT FRASEOLÒGIC

Els enunciats fraseològics són, al nostre parer, les unitats fraseològiques prototípiques, ja que sempre presenten un alt grau de fixació i, normalment, d'idiomaticitat. Fins i tot, si demanem a un parlant que ens diga una unitat polilèxica, en llenguatge més planer possible, el més probable és que en cite una de pertanyent a la tercera esfera. A pesar d'això, alguns autors els han exclosos del camp de la fraseologia (Wotjak 1983; Ruiz Gurillo 2001). En canvi, Corpas (1996) sí que els considera part de l'àmbit d'estudi de la fraseologia i és ella la que proposa aquesta denominació que nosaltres adoptem amb algunes matisacions.

Com a resultat de les consideracions fetes en el segon apartat d'aquest article, els elements que incloem sota la denominació d'enunciat fraseològic difereixen d'aquells que inclou Corpas. Mentre que ella dóna molta importància al valor pragmàtic de les UFs per a establir-ne la taxonomia i dividir la tercera esfera en fórmules rutinàries i parèmies, nosaltres no considerem la pragmàtica com a criteri taxonòmic i preferim no incloure les fórmules rutinàries en la tercera esfera. Per tant, el nostre concepte d'enunciat fraseològic coincidiria ben bé amb el de parèmia.

9. En aquesta selecció de les fonts, Piirainen té més en compte l'àmbit germànic, per la qual cosa cita la reforma protestant. En l'àmbit romànic, en canvi, tindria una major influència l'humanisme. A més, no hem d'oblidar la influència d'altres fonts comunes a tota Europa com la tradició cristiana general i el pensament precientífic, entre d'altres.

Al seu torn, el concepte de parèmia no està exempt de polèmica. Sota aquesta denominació es recullen tradicionalment diversos tipus d'UFs amb un límit difús entre elles, com ara refranys, proverbis, dites, etc. Aquests termes s'han utilitzat de manera indiscriminada segons les èpoques, tenint en compte més la preferència en un moment determinat que el valor semàntic de la denominació. Els seus significats eren en origen pràcticament sinònims i, posteriorment, com palesen Conca i Guia (1996: 19-20), «tots ells s'han connotat de populars o cultes al llarg de la història». Com a conseqüència d'això, aquests autors han desenvolupat una classificació gradual relacionada amb la qualitat de culte o popular i amb el fet de l'autoria o l'anonimat, on inclouen els termes *apotegma*, *màxima*, *sentència*, *aforisme*, *proverbi*, *adagi* i *refrany*. Expliquen que mentre que l'apotegma és el més culte i sempre té un autor conegut, el refrany sol ser popular i anònim. Segons aquests autors (Conca & Guia 1996: 19-20), la resta de denominacions es mou entre aquests dos pols de l'escala.

A l'entremig, hi ha una gradació de major a menor possibilitat d'autor: màximes, sentències i aforismes són originàriament d'autor conegut, tot i que poden circular amb referència a l'autor o, ben sovint, sense tal menció; proverbis i adagis poden ser d'autor o anònims i, en aquest darrer cas, són equivalents a refranys.

Aquests criteris —culte/popular i amb autor / anònim— no ens semblen lingüísticament rellevants per a caracteritzar les UFs. En els diversos talls sincrònics, la percepció dels parlants en relació amb aquests trets pot variar. Una sentència que en determinada època era molt clara de qui provenia, en la actualitat pot ser considerada anònima. De manera anàloga, el grau de cultisme o popularitat d'una UF també pot ser diferent depenent de les percepcions de la comunitat lingüística. Per aquest motiu, considerem necessària l'adopció d'un terme neutre, com *enunciat fraseològic*, per a denominar les UFs pertanyents a la tercera esfera.

5. ANÀLISI DIACRÒNICA D'ALGUNS EXEMPLES REPRESENTATIUS

Ens agradaria palesar que les anàlisis que presentarem a continuació són una aproximació tan acurada com siga possible a un fenomen complex. Com qualsevol investigació diacrònica, aquesta aproximació està determinada per les dades disponibles, que han estat aconseguides de les diverses fonts que esmentarem a continuació.

Ens agradaria fer referència, en primer lloc, a la font que ens ha fornint d'exemples, el CIMTAC —Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis— desenvolupat al si de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA. Una altra font inestimable d'informació ha estat el *Diccionari Català-Valencià-Balear* que, tot i no ser un diccionari fraseològic, recull nombroses UFs, sovint associades al significat i al possible origen. A més, també hem tingut en compte reculls de refranys i frases fetes, com ara el *Diccionari de sinònims de frases fetes* (Espinal 2004), *Paremiologia catalana comparada* (Farnés 1997), el *Refranero Multilingüe* de l'Institut Cervantes i el *ParemioRom*, desenvolupat a la Universitat de Barcelona sota la direcció de José Enrique Gargallo. I, finalment, no podem oblidar dos llibres especialment significatius, un corresponent al darrer terç del s. xv, *Seniloquium. Refranes que dizen los viejos*, de Diego García de Castro (2006), i l'altre al s. xxi, *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units*, d'Elisabeth Piirainen (2012).

En aquesta anàlisi diacrònica mirarem d'explicar el procés de fraseologització de la combinació de paraules i observarem la posterior evolució i el possible canvi fraseològic.¹⁰ Aquest canvi pot afectar els tres components de la UF, és a dir, el significat fraseològic, els components de la combinació de paraules i la realitat cultural històrica o cultural en què es basa. En la descripció d'aquests processos pararem especial atenció, en cada moment, a l'etimologia, les variants, les modificacions i la motivació.

5. 1 *UNA ORONELLA NO FA ESTIU*

Aquest enunciat fraseològic, que ens resulta tan familiar, no es va formar al si de la cultura catalana, sinó al si de la llengua i la cultura gregues. No és objectiu explícit del present article esbrinar les fonts i el procés de transmissió d'aquesta UF;¹¹ malgrat això, farem referències a l'origen per a poder-ne descriure el procés de fraseologització, i citarem els autors i textos que han tingut més influència a l'hora de conformar i difondre l'expressió com després la coneixerem en llengua catalana.

---

10. Podeu trobar la descripció dels processos de fraseologització i canvi fraseològic en Fuster & Sánchez (2012).

11. Objectiu que ha estat assolit plenament per García Romero (2008).

FRASEOLOGITZACIÓ	TRANSMISSIÓ	CANVI FRASEOLÒGIC
s. VI-VII aC Formació de la imatge de base (Isop) · les oronetes són senyal de bon temps · una sola pot enganyar	s. IV aC UF completament fixada amb idiomaticitat motivada (Aristòtil): un sol cas no pot ésser pres com a norma general.	s. XV Plena utilització: Conservació de la forma, el significat fraseològic i el referent Sense variants lèxiques
s. V aC UF relativament fixada amb idiomaticitat motivada (en grec) «Μία γελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ»	s. XIII Llatí medieval – Traduccions d'Aristòtil Citacions de sant Tomàs «una hirundo non facit ver»	
Transmissió al català		
s. IV aC Fixació total de la formulació i el sentit figurat (Aristòtil): un sol cas no pot ésser pres com a norma general.	s. XV UF completament fixada amb idiomaticitat motivada (en català) Una oreneta no fa estiu	s. XXI Plena utilització: Conservació de la forma, el significat fraseològic i el referent (mateixa realitat natural i social) Amb variants lèxiques: <i>figa, flor</i>

En un principi degué ser una combinació lliure de paraules amb un significat recte, que probablement expressava dos fets relacionats: que les oronelles vénen per la primavera i, que el fet que una s'avance, no significa que el bon temps haja començat. El sentit figurat de l'expressió es començà a formar posteriorment i deu estar relacionat amb la història reflectida en la faula *El jove pròdig i l'oreneta*, ss. VI-VII aC, recollida per Isop (1989: 21-22):

Un jove pròdig s'havia menjat el seu patrimoni i no li quedava sinó un mantell. Va veure una oreneta que arribava abans d'hora i, pensant-se que ja apuntava la primavera i no necessitava el mantell, també se'l va anar a vendre. Però, com que aviat va tornar a fer mal temps i el fred va ésser molt cru, el jove, tot passejant, veié morta a terra l'oreneta i li digué: «Ah, tu m'has perdut a mi i alhora t'has perdut tu!».

Aquesta faula vol dir que tot el que es fa fora de temps és perillós.¹²

12. Traducció de Montserrat Ros i Ribas.

Com veiem en la moral, sembla que en aquella època la lectura de l'anècdota contada era «tot el que es fa fora de temps és perillós». Però estem convençudes que la imatge que evoca la falla és la base per al significat que adquirirà al llarg del temps. Segons García Romero (2008: 132-134), aquest enunciat fraseològic apareix ja documentat en les comèdies àtiques de la segona meitat del s. v, de manera que podem considerar que en aquella època es tractava d'una unitat que havia passat per un procés de fraseologització i d'idiomatització, és a dir, que ja es tractava d'una UF fixada i idiomàtica. En qualsevol cas, com a molt tard, al s. iv aC, el significat fraseològic de l'expressió es veu clarament reflectit en l'obra d'Aristòtil *Ètica a Nicòmac* (1995: 29):

Si això és així, doncs, és segons virtut que el bé propi de l'home esdevé activitat de l'ànima, i, en el cas que hi hagi moltes virtuts, segons la millor i més completa; i, a més, tot al llarg d'una vida completa; perquè una oreneta, sola, no fa primavera, com tampoc un sol dia, i així és que un sol dia o un breu temps no fan benaventurós i feliç.¹³

Com podem observar, en el fragment anterior ja trobem una forma molt semblant i un significat idèntic a aquells que ens arribaran fins als nostres dies, que són, segons recull el *DCVB*, s.v. *oronella*: «Refr.—b) “Una oronella no fa estiu”: significa que un sol cas no pot esser pres com a norma general».

Ara ens ocuparem de forma molt breu del camí que va seguir aquest enunciat fraseològic fins a arribar a la nostra llengua. Podríem pensar que del grec es va transmetre simplement al llatí i, d'aquest, a totes les llengües romàniques, però sembla que no va ser així. Segons García Romero (2008: 136-137), aquesta UF no es troba documentada en llatí clàssic, sinó que apareix ja en el llatí medieval, específicament en les traduccions llatines d'Aristòtil i d'autors cristians grecs, així com en les citacions que en fa sant Tomàs d'Aquino. És també durant aquest període que l'estació utilitzada varia, passa de la primavera a l'estiu, ja que l'expressió documentada en llatí tardà, és *una hirundo non facit ver*. Açò provoca que, tant en català com en diverses altres llengües, hi haja una vacil·lació entre les dues estacions. Podríem, per tant, considerar que «oronella¹⁴ no fa estiu/primavera» són variants del mateix enunciat fraseològic.

Quan conclouen aquests dos processos —de formació i de transmissió—, ens trobem que hem heretat un enunciat totalment fixat en català. L'enunciat fraseològic *heretat* té unes característiques determinades que han facilitat la seua incorporació a

13. Traducció de Carles Miralles.

14. *Oronella* en totes les formes possibles: *oroneta*, *oreneta*, etc.

altres llengües. D'una banda, hi ha la tradició, la gran difusió de les obres d'Aristòtil (com a gran força consolidadora de la forma i del significat fraseològic) i d'Isop (com a gran divulgador de la imatge de base). D'altra, i no menys important, hi ha la pervivència de les realitats extralingüístiques que es veuen reflectides en l'enunciat fraseològic que estem analitzant. L'enunciat es basa, en primer lloc, en el fet natural que les oronetes emigren cap al nostre hemisferi en primavera (des de març fins a maig) i que es queden a casa nostra a passar l'estiu. La vinguda de les oronetes es veu palesada en molts altres refranys, com ara «Per Sant Josep, cada oreneta en son indret» (Amades 1989: 334).

Aquest fenomen de la natura sembla molt interioritzat ja pels parlants de l'època medieval, fins i tot Arnau de Lieja (2004: 7-8) li dedica un dels seus exemples:

Segons recompte Cesar, un hom nodria moltes horonetes e près la d'elles e ligà-li en la cama un poch de paper en què havie scrit «Diques-me, honoreta, on habites en l'ivern», e soltà-la. La qual oroneta anà en Asia e feya niu en case de un hom qui havie nom Pere, lo qual Pere près l'escrit que veé que la oroneta tenie en la cama e mès-li-n un altre en què havia scrites aytals paraules: «En Asia estich l'ivern en case de un hom qui ha nom Pere». E con vénch en l'estiu, la horoneta se-n tornà a case de l'hom qui primerament li havie scrit l'albarà e-l ligà en la came, lo qual hom veé l'albarà de resposta que Pere havie fete e dix-ho a moltes gents, de què foren molt meravellats.¹⁵

A més, com a símbol, les oronetes representen el bon temps, l'estiu o la primavera, que és l'època en què vénen a la nostra regió. Així, trobem nombrosos refranys on l'oroneta és el símbol del final de l'hivern, com ara «Oreneta arribada, [/] hivernada acabada» (Amades 1989: 334).

En segon lloc, l'enunciat té com a base el fet que un individu no és representatiu de tot un col·lectiu o, formulat d'una altra manera, que un cas no és representatiu de la norma, que es tracta d'una veritat universal comunament acceptada. Aquests factors extralingüístics, a més de la difusió i repercussió de les obres d'Isop —mitjançant els coneguts Isopets— i d'Aristòtil en els parlants del domini lingüístic català, van fer possible la transmissió de l'enunciat fraseològic a la nostra llengua.

Podem comprovar que aquest enunciat fraseològic ja estava plenament arrelat al si de la llengua catalana a la primera meitat del s. xv, com demostren en els textos literaris que citem a continuació. En la utilització que en fan els autors —Jaume Roig,

15. Edició de Josep-Antoni Ysern.

i Bernat Fenollar i Joan Moreno, respectivament—, podem observar que no tan sols es trobava molt fixada la forma, sinó també el significat fraseològic ‘un sol cas no pot ésser pres com a norma general’ (DCVB).

Curt hi vull dir.
No-m cal desdir
per pocha streta:
hun·oroneta
cert, no fa estiu.
Muller la viu
de infel rey.
Fon fora lley.
(*Spill*, CIMTAC)

Perquè huy les dones estan malveades
en fer lo revés del que deuen fer,
hi fan lo que deuen quant no u han mester,
si may per desastre ho fan a vegades.
Però si alguna se'n troba que sia
deffora d'est compte, traheu-la'm del viu,
y, almenys ab rahó, per ella-s diria:
«una horoneta tanpoch no fa stiu».
(*Lo procès de les olives*, CIMTAC)

En ambdós casos s'utilitza la forma canònica d'aquest enunciat fraseològic per a (mal)parlar de les dones i reforçar la idea que, si trobem una dona bona, n'és l'excepció. Un altre exemple de la utilització d'aquesta UF al s. xv és el poema civ d'Ausiàs March, on l'autor es permet fins i tot fer-ne una modificació creativa per integrar-lo millor en la seua obra:

Si algun hom és que la regla rompa
tan poca part al tot punt no altera;
ab tot açò resta la regla ferma:
un oronell l'estiu no denuncia.
(*Poemes*, CIMTAC).

Tot i que l'autor varia voluntàriament la forma, el significat fraseològic es manté. A pesar que, en aquest cas, s'aplica als hòmens i el que resulta excepcional és que un home trenque la norma. Una vegada més, el recurs utilitzat és semblant, ja que es fa servir l'enunciat fraseològic, amb la seua pàtina de veritat universal, per a recolzar la teoria de l'autor.

L'enunciat fraseològic estudiat ha arribat fins als nostres dies pràcticament sense patir cap canvi. S'ha conservat la forma *una oroneta no fa estiu*; també s'ha conservat el significat fraseològic 'un sol cas no pot ésser pres com a norma general' (DCVB), així com el referent natural i social, ja que les oronetes continuen venint a la nostra zona amb el bon temps i el fet que un individu no és representatiu de tota la classe també continua sent una veritat universal acceptada. Aquesta conservació de tots els vessants de l'enunciat és observable en els exemples següents, que pertanyen al català contemporani. Arran d'aquests exemples, també podem constatar que es tracta d'una UF completament viva, que s'utilitza en tota mena de contextos, com ara articles de crítica social amb un estil espontani (exemple 1), articles més elaborats de lloa d'un programa de ràdio (exemple 2) o resums col·loquials d'una telenovel·la (exemple 3).

EXEMPLE 1

Bones notícies: un projecte espanyol du aigua potable a un poblet de l'altiplà bolivià i la junta birmana, es possible que alliberi a Suu Kyi dissabte. Una oroneta no fa estiu perquè de seguida tornem-hi: morts, incendis, terratrèmols i el que és una bomba de conseqüències desconegudes i segurament inabastables, el començ de la campanya política. 24, sí, vint i quatre periodistes i opinadors dissecionaran la campanya electoral per a La Vanguardia. N'hi ha per a tots els gustos i disgustos. Qui en dona més, senyors. Passin i vegin!¹⁶

EXEMPLE 2

Un programa com el d'avui feia falta. Un espai de diàleg, totalment participatiu, on tothom que volgués podia fer sentir la seva veu. Es parlava de les relacions entre les persones, de la transparència que ofereix Twitter, del nou paradigma de la comunicació. El present i el futur de la comunicació es trobava allà, condensat al programa. A arrel d'això, tot i que una oroneta no fa estiu, penso que la reputació de Catalunya Ràdio ha augmentat. Si més no, a tothom ha agradat la iniciativa i, a més d'un, ha sorprès que l'emissora prengué aquesta decisió innovadora. Potser a partir d'ara ens la mirarem amb més bons ulls, la veurem més pròxima a nosaltres i més connectada al món 2.0.¹⁷

EXEMPLE 3

Qui per fi ha respost positivament ha sigut el Quim. La Clara, que ha anat i tornat de Cardif per solucionar les coses amb el Dani, troba el Quim a la botiga a punt de servir-se una copa i li dona un ultimàtum: ella se'n va cap a casa i si ell hi arriba borratxo agafa el Max i se'n va de pet a Cardif per sempre més. Això, i les reflexions del Huari sobre que l'únic problema

16. Fragment extret del bloc «Lletraferits»; entrada publicada per Maria Dolors Giral el dijous 11 de novembre de 2010. Consultable en <http://moltilletraferits.blogspot.com.es/2010/11/tresca-i-verdesca_11.html> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

17. Fragment extret del bloc «No sense Feedback»; entrada publicada el 03 d'abril de 2010. Consultable en <<http://albacortada.wordpress.com/2010/04/03/vistinovist/>> (últim accés, el 10 gener 2013).

que hi ha en aquesta història és ell, aconsegueix que el Quim travessi sobri la porta de casa seva i la Clara i el Max puguin anar d'una vegada a fer el sopar que havien anat posposant per si havien de marxar pitant de casa. Una oreneta no fa estiu, ni dues fan primavera però... potser el Quim començarà a encarrilar la seva vida d'una vegada.¹⁸

Arran dels exemples que hem trobat i dels contextos en què apareixen, sembla que fins i tot la connotació es conserva des de l'edat mitjana, ja que molt sovint s'aplica a un fet positiu que prové d'una persona (o ens) del qual tenim una opinió negativa. Aquesta connotació, que ja estava present en la crítica a les dones de l'*Spill* o de *Lo procés de les olives*, continua vigent en, per exemple, les crítiques polítiques actuals.

L'estabilitat d'aquesta UF està determinada, en part, per la tradició (i la influència d'Aristòtil i sant Tomàs), però, encara més important, per la transparència, la facilitat d'establir-ne la motivació¹⁹ (que no s'ha de confondre amb l'etimologia/l'origen) i la vigència actual del significat fraseològic. Aquestes característiques han provocat fins i tot innovacions en relació amb la UF original, que es veuen palesades en l'aparició de noves variants.

Així, en l'actualitat, trobem altres enunciats fraseològics basats en les dues veritats universals que comentàvem adés (la natural i la social). En el procés de creació d'aquestes variants, els parlants de llengua catalana han substituït un símbol internacional del bon temps, l'*oroneta*, per altres símbols com ara la *flor* o, encara més nostre, la *figa*. D'aquesta manera, han sorgit dues noves variants, «una flor no fa estiu» i «una figa no fa estiu», que, com que la veritat social que hi subjau es manté, conserven el mateix significat fraseològic, com es pot observar en els exemples següents.

Jordi, jo et conmino a que hi tornis i no paris, per que una figa no fa estiu. Amb la més bona intenció. Anton.²⁰

18. Fragment extret de la pàgina web del municipi català Sant Andreu de Palomar; entrada publicada el 16 de maig de 2003. Consultable en <<http://www.sant-andreu.com/elcordelaciutat/resums/2003/setmanai15.htm>> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

19. Segons Piirainen (2012: 48), la motivació és el procés cognitiu mitjançant el qual els parlants poden activar determinades estructures cognitives per a entendre l'ús d'una expressió idiomàtica concreta i el significat que se li atribueix convencionalment. La relació entre els dos nivells conceptuals, entre la imatge mental que evoca l'estructura lèxica i el llenguatge figurat, es fa així comprensible per a ells.

20. Comentari extret d'un bloc on els participants escriuen relats curts, publicat el 02 de juliol de 2009. Un dels relats curts ha rebut un acollida molt bona i un dels lectors del bloc li fa aquest comentari per animar-lo que continue escrivint i demostre així realment que és un bon escriptor. Consultable en <<http://365contes.blogspot.com.es/2009/07/32-la-incompetencia.html>> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

Una flor que no fa estiu o el primer brot d'una planta amb arrels molt més esteses del que tots voldríem? Què en penseu?²¹

Una flor no fa estiu, ni una rosa un cavaller.²²

Probablement per les connotacions més positives de la paraula *flor*, l'enunciat fraseològic que la conté ha estat més utilitzat en les modificacions creatives que el de *figa*, com demostren els exemples anteriors. També s'ha creat una altra variant més llarga de la UF, «una flor no fa estiu, ni dues primavera», que al seu torn, ha provocat probablement una variant nova a partir de l'original, «una oroneta no fa estiu, ni dues primavera».

Tot i que alguns investigadors, com ara els responsables del *Refranero multilingüe* citant Farnés (1997), diuen que la forma completa del proverbi és «una orenella no fa estiu[,] ni dues primavera», i que «una oronella no fa estiu» n'és la forma escurçada, atenent a l'origen i als exemples antics trobats, ens sembla poc probable aqueixa proposta. Sembla més plausible que la forma curta siga l'original i que la llarga s'haja creat en català a partir de l'expressió «una flor no fa estiu, ni dues primavera». Malgrat totes les innovacions, sembla que la tradicional, la variant amb *oroneta*, continua sent la més utilitzada.

Les mateixes causes que van provocar la transmissió d'aquest enunciat fraseològic al català, i la seua conservació posterior, n'han provocat la transmissió i l'èxit en altres llengües europees de diverses famílies, com ara l'espanyol, l'anglès, l'hongarès, etc. En totes es conserva l'ocell de referència —l'*oroneta*— i s'alternen les estacions del bon temps, ja que en algunes llengües predomina l'*estiu* i, en altres, la *primavera*. A continuació, recollim una mostra representativa dels equivalents d'aquest enunciat en diverses llengües:²³

---

21. Comentari d'un lector a una notícia de premsa publicada en l'edició digital del setmanari «La Fura» l'11 de febrer de 2011 sobre les irregularitats en la gestió econòmica d'un ajuntament detectades per la Sindicatura de Comptes. Consultable en: <<http://www.lafura.cat/noticies/sindicatura-comptes-detecta-greus-irregularitats-gestio-economica-l%E2%80%99ajuntament-cunit>> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

22. Títol d'una entrada del bloc «La història t'ajuda a lligar», publicada el 13 d'abril de 2008, amb motiu de la proximitat de Sant Jordi. Consultable en: <<http://historiaperlligar.blogspot.com.es/2008/04/una-flor-no-fa-estiu-ni-una-rosa-un.html>> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

23. Tots aquests equivalents provenen del *Refranero Multilingüe*, llevat de l'anglès, que ha estat trobat en el *The Oxford Superlex Dictionary*.

Una orenella no fa estiu

ES	Una golondrina no hace verano.
GL	Unha andoriña soa non fai verán.
PT	Uma andorinha só não faz Verão.
FR	Une hirondelle ne fait pas le printemps.
IT	Una rondine non fa primavera.
EN	One swallow does not make a summer.
DE	Eine Schwalbe macht keinen Sommer.
EU	Enara batek ez du udaberria egiten.
EL	Ένας κούκος δεν φέρνει την άνοιξη.
HU	Egy fecske nem csinál nyarat.
RU	Одна ласточка весны не делает.

5.2 *Fer orelles sordes*

Aquest segon exemple que hem triat ha fet un camí semblant al primer, encara que, segons els testimonis trobats, no ha deixat tanta empremta. Segons Piirainen (2012: 136), ja es trobava en les obres hel·lèniques i està documentat en el *Resum dels proverbis de Dídim i de Tarreu, en tres llibres* (117-138 dC), del qual, tot i que es va perdre, es conserven extrets. Posteriorment, expressions similars d'aquesta idea bàsica són utilitzades pels autors clàssics llatins, com ara Terenci, amb la forma «surdo narret fabulam» (on introdueix el terme *sord*); o Ovidi, amb una forma diferent, «ad surdas aures canera» (que ja inclou les *orelles*). La imatge que subjau a aquestes expressions continua viva en l'edat mitjana en llatí, com demostra que aparega en el recull de proverbis, datat el 1023, *Fecunda Ratis*, amb la forma «surdo cantabis in aure».

FRASEOLOGITZACIÓ	CANVI FRASEOLÒGIC
<p>Grècia antiga. ss. VI-III aC</p> <p>Zenobi (117-138 dC): <i>Resum dels proverbis de Dídim i de Tarreu, en tres llibres.</i></p>	<p>s. XV <i>sermonar a orelles sordes</i></p> <p><i>oir d'orella sorda</i> <i>trobar ta orella sorda</i> <i>fer orelles de mercader</i></p>
<p>s. II aC Terenci: <i>surdo narret fabulam</i> (probablement conta la història a un sord).</p> <p>43 aC Ovidi: <i>ad surdas aures canera</i> ('cantar a orelles sordes').</p> <p>s. XI Fecunda Ratis: <i>surdo cantabis in aure.</i></p>	<p>s. XIX <i>tenir orelles sordes</i></p>
<p>s. XIII <i>ab orelles sordes</i></p>	<p>s. XXI <i>fer orelles sordes</i></p>

Com veiem, la idea bàsica de l'enunciat està present en l'època romana i medieval, però no acaba de fixar-se en una forma única. En llengua catalana, el primer testimoni que en trobem prové de *Les vides de Sants Rosselloneses* (s. XIII):

Primerament los corregí per vergoya de la duresa de cor d'els e per la mort que fasien mot cuytosament dels santz: —ab dura cervela— dien —e ab durs coratges e ab aureles sordes a nos tostems e al Sant Espirit avetz contrastat.

(*Les vides de Sants Rosselloneses*, CIMTAC).

Al s. xv Felip de Malla utilitza una expressió formada per aquests elements en el text *Memorial del pecador remut*:

Mas que havia cridat e dit debades, axí com cell qui sermona a orelles sordes o a persones qui no volen hoyr. Mas bé los emprès mal, dix ella tantost, declarant-me la altra visió que yo vista havia, car despuix los viu caure cascun en sengles fosses morts spiritualment, axí com aquells qui a Jhesús, lur dret senyor, havien faltada vera fidelitat e la fe trencada [...]

(*Memorial del pecador remut*, CIMTAC).

Com veiem, aquest exemple s'acosta més a la tradició llatina, ja que afig un verb de dicció i, d'aquesta manera, conserva el significat amb què es feia servir antigament l'expressió d'*orelles sordes*. Al mateix segle, Ausiàs March la utilitza en dues ocasions, però amb una perspectiva diferent; no focalitza el discurs en el *jo* que canta, narra o sermona, sinó en l'*ell* que «ou d'orella sorda» o de qui troba «aurella sorda».

Déu no pregam ardentment sinó en pressa
e quan volem gràcia d'Ell atényer,
e som tan pecs que-ns pensam Ell nos oja,
e nostres prec's ab gran dret nos condemnen.
Puis no havem l'intenció primera
en Ell i après a nós e nostres coses,
a nostres prec's Ell ou d'orella sorda
e no-ns partim davant Ell menys de colpa
(*Poemes*, CIMTAC).

Prec-te, Senyor, que-m fasses insensible
e que en null temps alguns delits jo senta,
no solament los lleigs qui-t vénen contra,
mas tots aquells que indiferents se troben.
Açò desig perquè sol en tu pense
e pusca haver la via que en tu-s dreça.
Fes-ho, Senyor, e si per temps me'n torne,
haja per cert trobar ta aurella sorda.
(*Poemes*, CIMTAC).

Aquest mateix significat fraseològic amb el canvi de perspectiva—on la rellevància passa de l'emissor, que se sent ignorat, al receptor, que decideix ignorar— és compartit per un altre enunciat que també s'utilitzava al s. xv, *fer orelles de mercader*. El podem veure contextualitzat en aquest fragment d'una de les *Cartes triades dels Borja* (s. xv):

Altre dia ell me pren sacrament si jo havia escrit a vostra beatitud; io li dix que no i que no teíam tal comissió de vostra beatitud, però que si davant lo conspecte d'aquella me trobàs i me demanàs, que haguera dit lo que haiva vist i lo que em paria; açò era d'ell a mi; ell me demanà que jo li parle; ell, veent açò, fonc molt malcontent i vingé en ira ab Velasco e ab mi. Castellar, per lo que havia dit, comença a dir moltes coses i nosaltres, a fer orelles de mercandants.
(*Cartes triades dels Borja*, CIMTAC)

La motivació, la utilització i el significat fraseològic d'aquesta UF es veuen molt clarament en el fragment següent, procedent de *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (s. xvi):

[...] y posant com posau vostres fills a criar ab mercaders, mostrau ésser aqueix vostre propòsit, que allí és cert que apendran no de obrir los ulls y les orelles per a conservació y al mèrit de la honrra, mas de tancar-les y encara paredar-les per al profit y alment de la bolsa, així's diu com per refran «orelles de mercader», que com sabeu, estos continuament les tanquen y tenen per bé de deixar atràs la honrra per fer avant la roba; [...]

(*Los col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, CIMTAC)

Sembla que, amb el pas del temps, la realitat social en què es basava aquest enunciat —el fet que els mercaders tanquen les orelles i deixen de banda l'honra per fer avant la roba— ha perdut el caràcter de veritat universal, per la qual cosa la UF ha deixat de tenir tanta vigència. En canvi, la imatge de les *orelles sordes*, amb vacil·lació pel que fa al verb amb què es combina, continua sent productiva al llarg dels anys. Fins i tot, combinada amb una preposició, pot fer d'adverbi o adjectiu. Posteriorment, apareix la variant *tenir orelles sordes*, de la qual trobem un exemple en el llibre *Jochs Florals de Barcelona* (1870: 33):

[...] Ben be han pagat als reys los honors y defensa qu' els dona, ses viles y estats , qui jamay han tingut orelles sordes per sa veu , ni per les angoxes de la nació com les antigues províncies y viles qui giraren lo cap per no véureles , dexantla morir afrontada! [...]

Aquesta expressió continua tenint vigència al s. XXI, com demostra l'exemple següent:

Sent això cert, vertader, la capital cultural del país també és una de les ciutats més precioses del planeta, paisatge cantat per músics i poetes, però per aquesta altra realitat el poble té les orelles sordes.²⁴

Tot i que en l'actualitat, com podem constatar a continuació, predomina la variant *fer orelles sordes*

Ortega fa orelles sordes als sindicats i retalla la jornada i el sou als interins.²⁵

---

24. Fragment extret del bloc titulat *Deixalles*, escrit per Alfons C. Salellas Bosch, publicat el 10 de desembre de 2008. Consultable en <<http://alfonscsb.blogspot.com.es/2008/12/impressions-ii.html>> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

25. Titular del diari *Economia digital*. Consultable en <http://www.economiadigital.es/cat/notices/2012/03/ortega_fa_orelles_sordes_als_sindicats_i_retalla_la_jornada_i_el_sou_als_interins_29494.php> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

Finalment ha arribat la resposta del ministeri espanyol, en la qual el subsecretari d'Indústria, Energia i Turisme, el nom del qual ni apareix en la resolució ministerial, desestima el recurs presentat per Solidaritat Catalana i pel seu diputat. SI continuarà lluitant per una MAT soterrada, i lamenta la posició del Govern de la Generalitat de Catalunya, que davant de temes de tal importància fa orelles sordes.²⁶

En l'actualitat, Espinal (2004: 417) recull moltes variants d'aquest enunciat fraseològic, com ara *fer orelles de ruc*, *fer orelles de marxant*, *fer orelles de mercader* i *fer orelles de cònsul*, amb diverses imatges de base. Tot i que la variant més utilitzada és *fer orelles sordes*, que parteix de les expressions llatines —procedents del món hel·lènic— amb què iniciàvem aquest subapartat. Inicialment, l'enunciat es formava amb verbs de dicció com ara *cantar*, *narrar*, *sermonar*, fins que es va produir un canvi de perspectiva i es va començar a usar amb verbs que combinats amb *orella* indicaven audició (*oir*, *trobar*, *tenir*, *fer*).

Si ens remetem a la UF d'origen, *sermonar a orelles sordes*, podem trobar-ne una altra de semblant que ens ha arribat fins als nostres dies: *clamar/predicar en el desert*. Malgrat que comparteixen sentit figurat —parlar i que ningú no escolte—, la imatge de què parteixen és ben diferent, ja que una prové d'un fet físic (orelles sordes) i l'altra d'un passatge de la Bíblia. Aquest passatge narra la vida de sant Joan Baptista al desert de Judea, on predicava a favor de la conversió i s'inclou en les prediccions d'Isaïes (40.3) i els Evangelis de Mateu (3.3), Lluc (3.4), Joan (1, 23) i Marc (1.3).

Com veiem en aquesta citació de l'Evangelí de sant Marc, «*vox clamantis in deserto parate viam Domini rectas facite semitas ejus*»,²⁷ aquests versicles de la Bíblia són la base per a la forma de la variant *clamar en el desert*; mentre que la imatge global de sant Joan Baptista predicant ho és per a la variant *predicar en el desert*. Ambdues UFs van passar al català amb el significat de 'predicar sense ésser escoltat' (*DCVB*) i s'han mantingut fins a l'actualitat, com demostren els exemples següents:

---

26. Fragment d'una notícia extret de la pàgina digital del partit polític Solidaritat Catalana per la independència. Consultable en <<http://territori.solidaritatcatalana.cat/comarquesdegirona/noticies/el-ministeri-d%E2%80%99industria-espanyol-desestima-un-recurs-de-si-pel-tema-de-la-mat>> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

27. Marc, 1.3. Citat segons la *Biblia Catòlica Online*. Consultable en <<http://www.bibliacatolica.com.br>> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

La situació està molt deteriorada i ve acompanyada de la frustració de clamar en el desert.²⁸

La percepció que, a mesura que espolsàvem les estores de la indecència, teníem uns i altres era que no servia de gaire clamar al cel perquè era com predicar en el desert.²⁹

En català actual, coexisteixen les dues UFs, *fer orelles sordes* i *predicar/clamar en el desert*, amb un abast semàntic similar, però vist des de perspectives diferents. Podríem afirmar que es tracta d'UFs complementàries, ja que un emissor *predica en el desert* quan el receptor *fa orelles sordes*. Ambdues presenten connotacions paregudes, ja que adjudiquen frustració a l'emissor i un toc de satisfacció i autocomplaença al receptor.

La relació semàntica entre aquestes UFs no és única del català, sinó que és fenomen que es repeteix en diverses llengües europees. Segons Piirainen (2012: 136, 218), en el conjunt de llengües, la forma de les dues acaba barrejant-se i presentant un límit difús. A continuació, presentem una selecció dels equivalents d'aquestes UF en llengües de famílies diverses. Com podem observar, mentre que la primera no està present en totes les llengües i mostra una vacil·lació pel que fa al verb de dicció, la segona apareix en totes les llengües seleccionades i presenta un alt grau de fixació.

---

28. Titular d'una notícia de premsa extret de la pàgina digital del *Diari de Girona*. Consultable en <http://www.diaridegirona.cat/secciones/noticia.jsp?pRef=2009011800_3_309311__Comarques-situacio-esta-molt-deteriorada-acompanyada-frustracio-clamar-desert> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

29. Fragment d'una notícia de premsa extret de la pàgina digital del diari *Avui*. Consultable en <<http://www.elpuntavui.cat/noticia/article/3-politica/17-politica/561941-predicar-en-el-desert.html>> (últim accés, el 10 de gener de 2013).

	Verb de dicció + <i>orelles sordes</i> ³⁰	Predicar en el desert ³¹
OC	parlà an un sour	ransou dou dezer
ES		predicar en el desierto
GL		predicar no deserto
PT	pregar aos surdos	pregar no deserto
FR	prêcher à des sourds	prêcher dans le désert
IT	parlare/pregare ai sordi	predicare nel deserto una voce (che chiama) nel deserto
EN	to preach to deaf ears	a voice/sb. crying in the wilderness
DE	tauben Ohren predigen	ein Prediger / Rufer in der Wüste
EU		
EL		φωνή βοώντος εν τη ερήμω
HU	süket füleknek beszél	pusztába kiáltott / kiáltó szó
RU	всё равно что глухому говорить	глас вопиющего в пустыне

6. CONCLUSIONS

En aquest article hem presentat els processos de generació i evolució d'un parell d'enunciats fraseològics. Si, com déiem en la citació inicial, «els proverbis caracteritzen les nacions, però primerament hi han de viure», hem tractat de descriure la llarga vida dels proverbis entre nosaltres, des del naixement i l'arribada a la nostra llengua, fins a l'actualitat.

Aquestes UFs poden ser considerades restes arqueològiques d'altres èpoques, que ens transmeten una manera de veure el món i formen part de la nostra herència cultural. Tot i que es tracta d'unitats fixades, es veuen afectades pels canvis lingüístics i històrics, com hem palesat al llarg de l'article. Considerem que l'aproximació diacrònica a aquesta mena d'unitats és una tasca productiva que ens ajuda a conèixer millor algunes expressions que usem amb relativa freqüència i ens acosta a la història de la nostra cultura i de la nostra llengua. A més, hem de pensar que els proverbis

30. Font de les traduccions: Piirainen (2012: 136).

31. Font de les traduccions: Piirainen (2012: 218).

no caracteritzen tan sols nacions, sinó també la nostra parla. Per això, és important saber com usar-los.

Malgrat que en aquesta ocasió ens hem centrat en dos enunciats fraseològics, pensem que la manera d'aproximar-nos-hi pot donar encara més fruits en el futur. Som conscients que una oroneta no fa estiu; per això és la nostra intenció continuar amb aquesta línia de recerca i esperem que no feu orelles sordes als nostres articles.

M. ÀNGELS FUSTER ORTUÑO
ELENA SÁNCHEZ LÓPEZ
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AA.DD. (1870) *Jochs Florals de Barcelona*, Barcelona, Estampa y Llibrería Religiosa y Científica del Hereu d'en Pau Riera.
- (1996) *The Oxford Superlex Dictionary*, Oxford, Oxford University Press.
- (2007) *DIEC2 - Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. [<http://dlc.iec.cat/index.html>]
- ALCOVER, Antoni Maria & Francesc de BORJA MOLL (1928-1962) *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, Moll, 12 vols. [<http://dcvb.iecat.net/>]
- AMADES, Joan (1989) *Costumari català*, vol. III, Estella, Cercle de Lectors / Salvat, 16 vol.
- ARISTÒTIL (1995) *Ètica a Nicòmac. Llibres I, VI i X*, trad. de Carles Miralles, València, Servei de Publicacions de la Universitat de València.
- BARGALLÓ, Maria, Olga CUBELLS & Jordi GINEBRA (2003) «Lexicografia i fraseologies verbals: el *Diccionari català-valencià-balear*», dins Jaume Guiscafrè & Antoni Picornell (eds.), *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover, Palma, 17-21 de desembre de 2001*, Barcelona, Universitat de les Illes Balears / Càtedra Alcover-Moll-Villangómez / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 422-435.
- CONCA, Maria & Josep GUIA (1996) *Els primers reculls de proverbis catalans*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CORPAS, Gloria (1996) *Manual de fraseologia española*, Gredos, Madrid.
- DE LIEJA, Arnau (2004) *Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet*, vol. II, ed. de J. A. Ysern, Barcelona, Barcino («Els Nostres Clàssics», 2 vol.).

- ESPINAL, M. Teresa (2004) *Diccionari de sinònims de frases fetes*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Servei de Publicacions / Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Publicacions de la Universitat de València.
- FARNÉS, Sebastià (1997) *Paremiologia catalana comparada*, VI, Barcelona, Ed. Columna, 7 vol.
- FILATKINA, Natalia, Ane KLEINE-ENGEL, Marcel DRÄGER & Harald BURGER, eds. (2012) *Aspekte der historischen Phraseologie und Phraseographie*, Heidelberg, Winter.
- FUSTER ORTUÑO, M. Àngels & Elena SÁNCHEZ LÓPEZ (2012) «La fraseologia vista des d'una doble perspectiva: sincrònica i diacrònica», *eHumanista/IVITRA*, vol.2, pp.185-201. [<http://www.ehumanista.ucsb.edu/eHumanista%20IVITRA/index.shtml>]
- GARCÍA DE CASTRO, Diego (2006) *Seniloquium / Diego García de Castro*, traducció i edició crítica de Fernando Cantalapiedra Erostarbe y Juan Moreno Uclés, València, Publicacions de la Universitat de València, Parnaseo, 3. [<http://parnaseo.uv.es/editorial/Seniloquium/Seniloquium.pdf>]
- GARCÍA ROMERO, Fernando (2008) «Una golondrina no hace primavera», *Paremia*, 17, pp. 131-142. [<http://www.paremia.org/paremia/PAREMIA17/P17-12.pdf>]
- GARGALLO GIL, Jose Enrique (Inv. Principal) «ParemioRom», PROJECTE FFI2011-24032, finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat. [<http://stel.ub.edu/paremio-rom/ca>]
- GINEBRA, Jordi i Pere NAVARRO (2000) «Revisió del tractament de les unitats fraseològiques en diccionaris catalans dels segles XVI, XVII i XVIII», dins Marie-Claire Zimmermann & Anne Charlon (eds.), *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de París IV-Sorbonne, 4-10 de setembre de 2000*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 113-124.
- GINEBRA, Jordi (2003) «Fraseologia, concurrències lèxiques i llengua estàndard», dins Miquel Àngel Pradilla (ed.), *Identitat lingüística i estandardització*, Valls, Cosetània edicions, pp. 7-56.
- ISOP (1908) *Les faules d'Isop : text català y gravats reproduhits de dues edicions gòtiques del segle XVI (Barcelona, 1550 ? y 1576) / afegida una noticia preliminar per R. Miquel y Planas*, Barcelona, Fidel Giró.
- (1989) *Faules*, vol. II, trad. de Montserrat Ros, Barcelona, Fundació Bernat Metge.
- LABÈRNIA, Pere (1888) *Diccionari de la llengua Catalana ab la correspondencia castellana*, Barcelona, Espasa y companyia.

- MARTINES, Josep & Vicent MARTINES (dirs.) *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis (CIMTAC)*, amb la direcció adjunta de M. Àngels Fuster i Elena Sánchez, i la coordinació tècnica de Ramon Ruiz Guardiola, Alacant, ISIC-IVITRA (novembre 2012).
- PIIRAINEN, Elisabeth (2012) *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units*, Nova York, Peter Lang.
- ROS Y HEBRERA, Carlos (1733) *Tractat de adages, y refranys Valencians, y practica pera escriure ab perfeccio la lengua Valenciana*, València, Hereu de Vicent Cabrera.
- RUIZ GURILLO, Leonor (2001) «La fraseología como cognición. Vías de análisis», *Lingüística española actual*, 23, 1, pp. 107-132.
- SALVADOR, Vicent & Adolf PIQUER (2000) *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*, Castelló, Publicacions de la Universitat Jaume I.
- SEVILLA MUÑOZ, Julia & M. Teresa ZURDO RUIZ-AYÚCAR (coords.) *Refranero multilingüe*, Centro Virtual Cervantes (Instituto Cervantes). [<http://www.cvc.cervantes.es/lengua/refranero>]
- WOTJAK, G. (1983) «En torno a la traducción de unidades fraseológicas (con ejemplos tomados del español y el alemán)», *Linguistische Arbeitsberichte*, 40, pp. 56-80.
- ZULUAGA, Alberto (1980) *Introducción al estudio de las expresiones fijas*, Frankfurt a. M.-Bern-Cirencester/U.K., Peter Lang («Studia Romanica et Lingüística», núm. x).